

The Path and the Pace of Transformation

Conceived as an introduction to a wider and a more comprehensive analysis of the path and the pace of transformation of today's Romanian society, this study outlines both the main challenges and some options for a rapid societal transformation. The most important challenges refer to: the institutional construction, the economic growth and the social and political internal stability.

Within this framework, institutional construction holds a strategic position. The author refers finally to a set of short, medium and long-term policies for speeding up a consistent transformation of the society.

MERSUL TRANSFORMĂRII

DANIEL DĂIANU

La aproape șapte ani de la începerea procesului de transformare a sistemului politic și economic în țările post-comuniste este firească încercarea de a face evaluări retrospective și perspective. Aceste pagini nu urmăresc acest fel deoarece întreaga lucrare se constituie într-o invitație la reflecție asupra a ceea ce s-a întâmplat după 1989 și ce este posibil și probabil să se producă în anii care vin -instrumentul de investigație fiind cel propriu analizei economice. Ce doresc să fac aici este să ofer unele argumente și piste de raționament celor care se încumetă să parcurgă întregul text; aici este conținută, *in nuce*, filozofia textului. Ca și tot ce se supune atenției cititorului, aceste argumente privesc transformarea în ansamblu, în posida faptului că experiența românească este constant la rampă.

Complexitatea definește transformarea

Este un truism a spune că transformarea este impregnată de *liberalism* (în accepția europeană) ca spirit și acțiune, întrucât mersul istoric este de la sistemul de comandă (totalitar) la democrație economică și politică. *Zeitgeistul* anilor optzeci în lumea occidentală numai a accentuat spiritul liberal, dar nu l-a determinat! Este suficient următorul exercițiu pentru a verifica această asertivitate. Să ne imaginăm că dominul prăbușirii comunismului european s-ar fi produs în anii '60, deci încă în anii de suprematie paradigmatică a keynesismului în politica economică. Ar fi însemnat acest lucru o alterare a esenței liberale a transformării sistemului comunist? Evident că răspunsul este negativ. Cum însă este, sau poate fi mersul transformării și cum va arăta societatea

încă în formare sunt întrebări la care răspunsuri nu pot fi date cu ușurință.

Una din lecțiile majore ale acestor ani în ce privește analiza transformării post-comuniste este necesitatea de a fi deschiși la ipoteze și puncte de vedere diferite, de a nu rămâne prizonierii unor clișee și tabuuri, de a înțelege că lumea nu poate fi perfectă, dar este perfectibilă. Nu pot să nu amintesc în acest sens celebrul aforism al lui Keynes și anume că toți, într-un fel sau altul, suntem prizonierii unei (unor) minti celebre defuncte! Iar această servitute intelectuală se înscrie în logica creșterii și incrementale a cunoașterii științifice, a "arderii interne" a științei. Dar nu este mai puțin adevărat că actul de investigație științifică se cuvine să-și aibă în sine efortul de autenticitate și deschidere față de universul imens al ideilor existente, sau în gestație. Mai mult, nevoia de luciditate și pragmatism sănătos impun actului de cercetare deschidere intelectuală deplină față de o realitate copleșitoare prin complexitate și anvergura schimbărilor.

Subliniez acest lucru pornind de la mozaicul unei realități ce cuprinde multe imperfecțiuni, cu multă informație asymmetrică și "eșecuri de coordonare" între organizații sau grupuri de agenți economici. Dar analiștii dezarmați nu putem spune că suntem de vreme ce, aparatului cognitiv consolidat de-a lungul timpului și s-au adăugat în ultimele decenii progrese remarcabile în diverse teritorii ale științei economice¹.

Îmi aduc aminte cum cu ani în urmă, cei care subliniau *structuralitatea* dificultăților transformării sistemelor post-comuniste constituiau o minoritate; ei avertizau asupra nerealismului proiectelor și concepțiilor de tip "bătând din palme". În schimb, astăzi, o majoritate din cei care frecventeaază "circuitul" seminariilor și conferințelor de prima linie a adoptat o poziție mult mai echilibrată. Alan Gelb, cel care a condus ani în sir divizia pe problemele țărilor în tranziție din cadrul

Băncii Mondiale remarcă recent în legătură cu disputa "terapie soc"-gradualism că "În general, este bine să se evite dogmatismul și aprecierile cum că un tip de politică este în totdeauna cel mai bun pentru toate țările. Se cuvine să observăm atent fiecare țară și să judecăm o politică după meritele acesteia" (1996, p.2)².

Din ce în ce mai numerosi sunt cei care recunosc și subliniază rolul pe care îl au instituțiile în dezvoltarea economică³, povara istoriei și intensitatea a ceea ce François Perroux numea "puterea structurii" (*l'emprise de la structure*). Aici se poate vorbi de contextualizarea structurală a fenomenului economic⁴. Judecând faptele dintr-o astfel de perspectivă transformarea capătă dimensiuni mult mai ample decât cele subsumate unor expresii devenite de rutină precum liberalizare, macrostabilizare, sau privatizare.

Este pe zi ce trece mai evident că înțelegerea fenomenelor de adâncime ale transformării presupune abordarea unor aspecte care nu sunt necesarmente la îndemâna analistului economic; mă gândesc, de pildă, la construcția instituțională și dinamica instituțiilor (privite și ca *norme sociale*⁵) în societate, la *guvernanta corporativă*, la formarea capitalului uman ca efort educațional etc. Din acest punct de vedere demersul economistului se cere a fi împlinit cu analiza întreprinsă de colegi sociologi, politologi⁶, sau specialiști în psihologie socială. Astăzi, a nu înțelege că transformarea presupune și un extraordinar efort de modernizare și "ajungere din urmă" (catching-up) pe un traseu presărat cu multe capcane structurale denotă naivitate și miopia conceptuală.

Ce complică scrutarea transformării sistemelor post-comuniste este și nevoia de a contextualiza acest proces în ceea ce caracterizează lumea la acest sfârșit de secol. Din păcate, frecvent se ignoră atât ceea ce se întâmplă pe continentul european cât și tendințe fundamentale în spațiul mondial. Acest lucru nu

trebuie neapărat să surprindă fiind naturală înclinația unui român, de exemplu, de a fi romanocentric, sau a unui european de a fi eurocentric. Dar acest tip de îngustime conceptuală poate sta la originea unui exces supărător de evaluări defectuoase. Afirând nevoia de contextualizare mă gândesc la efectele a ceea ce poate fi apreciată ca pierdere de vitalitate de către Europa și ale "deșteptării economice" a Asiei (alunecării centrului gravitațional economic către zona Pacificului), ale noii "ere informaționale" și globalizării piețelor financiare⁷. Numai o placere într-un context larg poate să ajute la deslușirea surSELOR REALE ale problemelor noi cu care se confruntă statele post-comuniste și care se adaugă unui set de probleme "tradiționale".

Intr-o Europă în pierdere de viteză economică, confruntată cu criza sistemului asistențial și în care, în mod paradoxal - având în vedere proiectul Uniunii Europene -, este în recrudescență naționalismul economic, formularea și practicarea de politică economică (publică) devine tot mai dificilă și totuși guvernele nu au de ales neputând abdica de la prerogative și ignora provocările timpului!

Să trecem dincolo de clișee, iluzii și stereotipuri

Am menționat nevoia de a fi lucizi, deschiși intelectual față de evidența realității. Aceasta presupune să trecem dincolo de clișee analitice, iluzii, sau stereotipuri.

Să luăm de exemplu modul în care se judecă comparativ performanțele sistemelor în transformare. Se știe că sunt țări - Cehia, Polonia, Slovacia, Slovenia, Ungaria etc. - care au performanțe considerabil mai bune decât ale altor țări post-comuniste, ceea ce a și impus o ierarhie în aprecierea politiciilor de transformare. Această taxonomie este însă insuficientă

pentru o analiză temeinică; pe de o parte pentru că astfel se obscurizează diferențe importante înăuntrul grupelor, iar, pe de altă parte, deoarece se subestimează rolul factorilor structurali, al istoriei în explicarea performanțelor diferite. Deseori, s-a accentuat o relație, aproape, deterministă (mecanică) între rezultate ca și predestinate și măsuri de politică economică prescrise de o viziune prevalentă; foarte în spiritul latinescului *post hoc ergo propter hoc*, performanțe apropiate au fost adesea explicate ca fiind rezultatul unor politici *presumate* similare, ceea ce o citire atentă a tipăriturii fine a programelor infirmă. În plus s-au ignorat condiții initiale ca parametri esențiali ai procesului precum și alți factori strucurali.

Este suficient să comparăm Ungaria cu Polonia pentru a substanția această teză. Astfel, în Polonia s-a aplicat aşa numita "terapie-șoc" în domeniul liberalizării prețurilor ca și alte reforme radicale. În același timp, Ungaria, în pofida unei consecvențe remarcabile a politicii economice de ansamblu rămâne un caz tipic de gradualism, iar performanțele sale se datorează în largă măsură reformelor partiiale dinainte de 1989. Cât privește Cehia, se poate spune că avem de-a face cu exemplul, poate, cel mai ilustrativ de pragmatism în condiții în care nu s-a pierdut un *traseu al direcției, consistenței și coeranței politicii de transformare*. Si un asemenea traseu și simț al direcției constituie elementul de bază pentru credibilitatea și șansele de succes ale politicii de transformare; este ceea ce a lipsit, poate, cel mai mult mersului transformării în România⁸ ca acțiune de ansamblu voită. Iar acest fapt este ilustrat și de modul în care ciclul politic (electoral) a afectat cadrul macroeconomic atât în 1992 cât și în 1996 - ceea ce nu s-a întâmplat la vecinii fruntași indiferent de culoarea coaliției aflate la putere.

Și în cazul Cehiei însă este impropriu a vorbi de "terapie-șoc", *big-bang*-ul aplicându-se privatizării de masă⁹.

Se poate deci avansa ipoteza că anumite caracteristici ale politicului și socialului, ale *culturii industriale* și *politice locale (naționale)* și alți factori strucțurali explică cu grad de semnificație înalt de ce anumite programe (reformă radicală) au fost inițiate mai timpuriu și au avut succes în anumite spații naționale spre deosebire de altele.

De asemenea se poate susține teza că recuperarea economică din țările post-comuniste - începând cu anul 1993 - se datorează în primul rând unor factori strucțurali ca atingerea pragului de jos al "depresiunii transformaționale" (Janos Kornai, 1994) și realizarea unei mase critice de capital organizațional și instituțional¹⁰; macrostabilizarea favorizează creșterea economică, dar este forțat să afirme că scăderea dramatică a inflației este principala cauză a recuperării în unele țări post-comuniste în acești ani din urmă. Chiar experiența României, unde revenirea a început în anul de vîrf al inflației (circa 300% în 1993), ne îndeamnă la meditație. Ce se ascunde în spatele recuperării este o altă chestiune, desigur nu mai puțin importantă.

Dacă se acceptă rolul factorilor strucțurali, al poverii trecutului, atunci analiza se cuvine să-și largescă focus-ul și să devină mult mai nuanțată în sensul de a considera și situații de *second-best*, care sunt mai aproape de realitate. Nu mă pot abține să-l citez în aceasta privință pe Janos Kornai care spunea: "Cei care atașează valoare întrinsecă instituțiilor democratice trebuie să considere în propunerile lor relațiile de putere existente și regulile democrației parlamentare. Nu vom putea înfăptui mult dacă vom beneficia de sfaturi de genul: este treaba noastră să vă sugerăm ce este bine pentru țara dvs., iar sarcina dvs. este să ne ascultați. Dacă nu sunteți de acord vă privește. Nu putem face nimic dacă politicienii dvs. sunt stupizi sau răuvoitori" (p.5). Si relaționat se poate pune întrebarea dacă aşa numitele măsuri "first-best" sunt realiste indiferent de

circumstanțe. De exemplu, luând cazul Rusiei, poate cineva să credă că inflația înaltă poate fi învinsă durabil prin neplata salariilor unui mare număr de persoane (care sunt încă pe statul de plată)? Sau care este semnificația unui deficit bugetar consolidat redus atunci când arieratele și cvasi-deficitul fiscal crește și putem oare gândi că finanțarea neinflaționistă a bugetului este sustenabilă dacă asistăm la o creștere explozivă a serviciului datoriei interne din cauza unor dobânzi real pozitive foarte înalte? Astfel de întrebări sunt valabile și pentru alte țări și indică complexitatea circumstanțelor în care se practică politica economică în aceste țări, nevoie de a fi imaginativi în soluții și de a depăși schemele simpliste.

Pe această pistă ajungem să îmbogățim sursele care conferă *credibilitate* politicii economice. Este nevoie, desigur, de viziune, de angajament politic, de *reputație* și de calitatea politicii economice efective. Dar ceea ce numim *condiții initiale*, favorizante, inclusiv istoria reformelor partiale (care au făcut unele spații mai "prietenioase" pentru funcționarea piețelor organizate) și infuzia de capital străin au contribuit mult la intrarea într-un "cerc virtuos" al politicii economice. În special intrările masive de capital străin conectate la efortul de macrostabilizare este foarte probabil să fi jucat un rol exceptional în Ungaria și Cehia, de exemplu - mai ales dacă avem în vedere natura extrem de complicată (inclusiv costul foarte mare) al *restructurării de adâncime* a industriei. Iar în Polonia, unde, este de arătat, angajamentul politic a fost fără rezerve, "iertarea" de o mare parte a datoriei externe și beneficierea de un fond de stabilizare au ajutat mult efortul de stabilizare macroeconomică¹¹. Fără infuzie masivă de capital din afară, o economie cu moștenire grea în ceea ce privește alocarea resurselor are foarte mari șanse să "mustească în sucul propriu", să stagnizeze în condiții de mare încordare.

Este probabil că nici o rată înaltă a acumulării interne să nu poată modifica în termeni sensibili această situație dramatică în lipsa altor condiții favorizante. Se poate argumenta că țările asiatiche s-au băzuit mai puțin pe capitalul străin și că factorul cheie pentru creștere a fost reprezentat de economisirea internă extrem de înaltă, uneori între 35-40%. Fără îndoială că o rată de economisire înaltă este o premiză favorizantă de prim rang pentru creșterea și durabilitatea tendințelor bune în economie și că politica economică se cuvine să stimuleze o asemenea situație. Si totuși, îndrăznesc să susțin că circumstanțe de spațiu și timp istoric¹² conferă un rol deosebit capitalului străin în țările post-comuniste. Iar o expresie sugestivă a acestor circumstanțe este intensitatea încordării structurale din aceste țări¹³.

Această stare a economiei post-comandă face din variabila reprezentată de intrările de capital - privite ca aport de tehnologie modernă, know-how managerial, resurse financiare etc. - o cheie pentru ieșirea din labirintul transformării. Si aplicând aceeași logică, lipsa capitalului străin explică parțial performanțele României și menținerea macro-stabilizării într-o zonă de mare fragilitate. De ce spațiul economic românesc nu a avut mai multă atraktivitate până acum este o întrebare cu multă tâlc! Iar aici explicația se cuvine a fi căutată și în ghemul de condiții politice după 1989, care a afectat și construcția politică economice.

Vorbind despre credibilitate și cetezanța politicii de transformare este fructuos să amintim două alte variabile importante. Una, deja sugerată, este climatul politic care poate ajuta, mai mult sau mai puțin, realizarea unui consens asupra căilor și distribuției costurilor transformării. O altă variabilă importantă este posibila prezență a unor ancore sui generis, de mare folos în perioade de turbulențe și dezechilibre importante. Este evident că perspectiva, pentru unele țări, de

a accede în UE și NATO a pacificat din potențialul de neliniște socială și politică care este indus de dificultățile tranzitiei. O întrebare firească, ce merită să ne-o punem, este legată de funcționarea în continuare a acestei ancore dacă o anume oboseală a politicii de transformare se combină cu reducerea șanselor de accesare în cele două organizații - pentru una, sau unele din țările care au semnat acordul de asociere la UE sau Parteneriatul Pentru Pace. În fapt, judecarea relației între țările post-comuniste și UE este bine să iasă din zodia iluziilor, a miturilor și clișeelor cosmetizate; realitatea este modelată în modimplacabil de logica economiei de piață, iar aceasta nu admite "mese gratuite", sau "calătorii fără bilet" ca regulă. În plus, oamenii politici din țările post-comuniste trebuie să înțeleagă că Europa occidentală încești se confruntă cu probleme dificile și că, atât în prima cât și în ultimă instanță, interese naționale - cel mai adesea definite foarte "strâmt" - au întărietate.

Un alt stereotip analitic este legat de nivelul șomajului în țările post-comuniste. Există voci care, arătând cu degetul la ratele din Occident, par să subestimeze serios acest fenomen. Eu cred că ar fi o mare eroare pentru politicieni și responsabilii politicii economice să devină nonșalanți față de ceea ce poate deveni o mare problemă a transformării și anume, un foarte intens *hysteresis*¹⁴ social. Nu numai că ratele șomajului în țările occidentale au devenit obsesive pentru politicienii de acolo, dar oriunde șomajul este mare, homeostaza sistemului este subminată. Iar existența unor porțiuni mari de economie subterană, cu muncă "la negru", nu trebuie să inducă relativă indiferență față de acest fenomen. Ce trebuie făcut, printre altele, este de a face ca piața forței de muncă să nu dezvolte rigidități suplimentare și să reducă din cele existente.

În legătură cu cele menționate mai sus, doresc să subliniez și un alt aspect

cărui nu i se acordă, cred, suficientă atenție. Mă gândesc la importanța formării clasei mijlocii ca bază socială a unei societăți democratice și ca factor de asigurare a stabilității sociale și politice, a democrației. Din acest punct de vedere discuția poate fi extinsă la *natura capitalismului* ce se dezvoltă în țările post-comuniste. Va căpăta acesta trăsături ale capitalismului dezvoltat, sau ale modelului rău famat latino-american? Sau mai precis, cum se va diferenția capitalismul între țările post-comuniste? Subliniez acest aspect în condițiile unei foarte probabile rapide și crescânde diferențieri a veniturilor cetățenilor și familiilor, ceea ce se înscrie în logica funcționării legilor economiei de piață și în condiții de masive dislocații generate de realocarea resurselor. Ideea pe care doresc s-o subliniez este următoarea: chiar și o "placintă națională" în creștere rapidă s-ar putea să nu fie suficientă pentru îmbunătățirea (sau non-deteriorarea) *fesțutului social*, de care depinde dinamica transformării.

Provocarea pentru politica economică în țările post-comuniste este prin urmare extraordinară pentru că se ridică problema concilierei cerințelor de eficiență economică cu cele izvorăte din nevoia de realizare a unui grad necesar de coeziune socială - ceea ce acum mai bine de două decenii Arthur Okun a numit "marele compromis" (the big trade-off). Iar această "acrobacie" în politica economică trebuie efectuată prin prisma imperativului de a face economia cât mai flexibilă (capabilă să se restructureze) și, deci, nu blocată în rigiditatea sociale. Eu cred că în acest domeniu guvernele țărilor post-comuniste vor da, poate, cel mai mare test de guvernare în anii care vin. De ceea, teza care consideră că singura cale pentru dezvoltarea economică rapidă a țărilor post-comuniste este o soluție liberală concepută într-un sens foarte strâmt, cu, implicit, marginalizarea unei mari părți a societății poate fi privită cu îndoieri. Calea

spre economia de piață nu poate fi decât liberală; problema este însă legată de cum arată această cale și către care tip de economie de piață se îndreaptă. Dacă nu ne vom pune această întrebare acum, mai târziu s-ar putea să aibă mult prea puțină relevanță practică.

O mare sarcină pentru politicianii din țările post-comuniste va fi identificarea unui "coridor" de conciliere a cerințelor de eficiență cu cele de menținere a coeziunii sociale, fără de care nu se poate avea stabilitate socială și politică și creștere economică pe termen lung¹⁵. Lumea post-comunistă nu poate să nu aplice precepte liberale, pentru că altminteri nu s-ar putea vorbi de ieșirea din sistemul de comandă și crearea unei societăți deschise. Dar acest liberalism se cuvine să fie adaptat la o realitate specifică, care include o componentă socială de înalt profil¹⁶.

Din cauza marilor distorsiuni structurale moștenite și *fragilității* congenitale a instituțiilor lor în formare, economiile post-comuniste au un mecanism încorporat de menținere a unei intense încordări structurale în sistem. Nici chiar "fruntașii" (cu excepția poate a Poloniei) nu au făcut pași decisivi în ceea ce privește restrukturarea de adâncime și, după cum am subliniat, mult din tensiune a fost atenuat - în unele țări - datorită infuziei de capital străin de mari proporții. De ce relev acest fapt? Pentru că recuperarea economică în curs în mai multe țări și atingerea chiar a unor rate înalte de creștere au generat mai mult optimism decât s-ar justifica. Să nu uităm însă că ceea ce se întâmplă din 1993 începând este mai mult recuperare decât creștere economică - de la un foarte scăzut nivel -, chiar dacă se aplică un coeficient de corecție pentru ceea ce s-ar putea aprecia a fi fost producție inutilă, sau invalidată de colapsul piețelor fostului CAER. Mai mult, această recuperare este facilitată în bună măsură de realizarea unor câștiguri de eficiență relativ ușor obținute și de procesul de remonetizare (prin

influx de capital) acolo unde s-a reușit o relativă macrostabilizare". Prin urmare, în timp, fără nivele de investiții ridicate, fără o constantă ameliorare a calității producției (valoare adăugată cât mai mare pe unitatea de input) și o funcționare corespunzătoare a alcătuirii instituționale a sistemului economic, societatea este amenințată de stagnare și intensificarea unor tensiuni sociale.

Implozia economiei mexicane la finele lui 1994 ca și ceea ce a fost numit "sindromul tequila" sugerează că de fragile și vulnerabile sunt și cele mai multe din economiile post-comuniste și că de înșelătoare pot fi cifre macroeconomice care nu sunt susținute de prefaceri solide în economia reală. Își să nu uităm că, în primii ani '90, Mexic era propovăduit de către organismele internaționale ca model de urmat, inclusiv în țările foste comuniste. Experiența mexicană conferă proeminență mai multor aspecte legate de funcționarea piețelor financiare în aceste țări. Astfel se poate admite că fără o restructurare adecvată a economiei reale piețele financiare sunt excesiv de volatile. Pe de altă parte, însăși restructurarea - se poate susține - ar fi facilitată de piețe financiare dezvoltate. Aici apare o dilemă de tipul "oul sau găina" care invită o dublă întrebare: cum servesc piețele financiare mai bine economiile în transformare și, în legătură cu aceasta, oportunitatea existenței de piețe financiare supersofisticate când economia reală manifestă rigidități de amploare? Influențează piețele financiare natura intrărilor de capital (când ratele real pozitive sunt finale și induc mișcări speculative) și care ar fi implicațiile pentru politica macroeconomică? Oricum, cerința ca aceasta din urmă să fie prudentă, înțeleaptă nu poate fi mai motivată. Strâns legată de această caracteristică dezirabilă a politicii macroeconomice este și cerința supravegherii și reglementării eficace a sistemului bancar și piețelor financiare".

Cele menționate reliefăază un fapt: cifrele pozitive din ultimii ani se

cuvine să nu fie supraestimate atât timp cât analiza nu pătrunde zona foarte moale a sistemelor în transformare, adică instituțiile acestora. Numai astfel este posibil să scrutăm viitorul acestor societăți, care va fi natura capitalismului în aceste țări și, implicit, performanțele lor politice, sociale și economice probabile.

Politica publică ca politică națională

Dacă nevoia de politică publică nu poate fi contestată, natura și sfera de cuprindere ale acesteia au fost și rămân un obiect de dispută aprigă. Clarificări în acest sens sunt cu atât mai actuale pentru țările post-comuniste având în vedere de unde vin și încotro încearcă să se îndrepte acestea. Afirm acest lucru și pentru că s-ar putea să pară ciudat a accentua nevoia de politică publică în circumstanțele istorice ale transformării fostului stat totalitar. Mai ales că o astfel de argumentație ar putea fi capitalizată de cei interesați într-o direcție opusă mersului firesc al transformării, al metamorfozării și retragerii structurale a statului din economie. Si totuși, un asemenea risc nu trebuie să ne opreasă de la a evidenția nevoia de politică publică privită ca demers intelligent și judicios calibrat, pus în slujba modernizării.

Să fiu mai explicit făcând, de pildă, referire la efectele globalizării în spațiul economic mondial. Există astfel opinii conform căror globalizarea ar face anacronică sau ineficace politică publică ca politică națională. Unele voci, de pildă a cunoscutului expert în management Kenichi Ohmae, afirmă că statul național ar fi caduc și pe cale de rapidă dispariție ca relevanță economică. Dincolo de dimensiunea sa ideologică o viziune ca cea menționată nu-și găsește - cel puțin, până acum - suficientă validare în realitate. Ceea ce economistii numesc "legea prețului

"unic" (one price law) funcționează numai ca tendință și imperfect, iar pretinsa mobilitate a factorilor de producție este mult prea incompletă și asimetrică în lumea contemporană. Să ne gândim de exemplu la faptul că forța de muncă nu poate circula conform preceptelor acestei viziuni, sau la modul în care este generat progresul tehnologic - în funcție de calitatea "mănușchiurilor" de tehnologii, precum ar spune Michael Porter. Or, geneza acestor mănușchiuri nu poate fi pusă numai pe seama întâmplării. Ca să nu mai vorbim de considerente de securitate națională, care presupun privilegierea unor sectoare judecate ca fiind strategice.

Este neîndoilenic că există factori cu acțiune de globalizare și aici putem include și valori și norme proprii civilizației industriale; iar acești factori afectează condițiile de aplicare, eficacitatea măsurilor de politică publică. Si totuși, globalizarea nu trebuie identificată cu uniformizare și, mai ales egalizare de condiții - mai cu seamă dacă observăm cum globalizarea poate coexista cu menținerea (sau chiar adâncirea) unor discrepanțe economice. În plus, dacă orientăm atenția către zona "soft" (moale) a unui agregat social, cea care asigură coeziunea socială și care, mai departe, permite definirea ansamblului ca societate, lucrurile devin și mai delicate. Societățile naționale, ca aggrege structurate economic și politic, au identități culturale cu o pronunțată dimensiune afectivă; oamenii nu sunt androizi iar nevoie de identitate se manifestă la nivel de "familie mică" (propriu-zisă) și de "familie mare", adică de comunitate. Aceste identități și relația lor cu politica publică au putere explicativă în ceea ce privește performanțele pe termen lung ale unei entități național-statale.

Legat de cele amintite mai sus merită să aduc în discuție ideea centrală a lui Ernest Gellner și anume că statul național poate fi un foarte potent instrument de modernizare a unei comunități. Lumea

este formată din agregații societale național-statale, care fac revelația unor dinamici economice diferite. În fond, dacă am trăi într-o lume atomizată, în care granițele (nu numai de ordin geografic) nu ar conta nu ar trebui să sesizăm discrepanțe substanțiale între spații naționale și regiuni. Tocmai de aceea are sens să gândim în termeni de diferențiale în ceea ce privește calitatea structurilor economice naționale și a politicilor economice naționale.

Și dacă admitem raționamentul de mai sus se cuvine să reflectăm la politica publică, care înseamnă macroeconomie, politică industrială în sens larg - privind inclusiv investițiile străine, educația și dezvoltarea infrastructurii - politica comercială, politica socială, și nu în cele din urmă ideea, sau întreținerea (rezervarea) unui model de societate ipostaziat în valori, principii și *lant social*. Aici, desigur, putem considera și funcționarea pe baze explicate, sau implicite, a unui *contract social* între cetățean și autoritatea mandată să gestioneze treburile publice.

Politica publică are, sau trebuie să aibă înăuntrul câmpului său de acțiune și funcționarea de *reguli și proceduri*, fără de care ea însăși ar degenera în discretionalism nociv pentru economie și societate în ansamblu.

Nu cunosc exemple de ajungere din urmă (catching-up) în istoria economică modernă care să nu fi implicat un remarcabil efort vizionar și o consistentă politică publică națională. Prin urmare problema nu este dacă statul intervine sau nu în economie, ci natura și sfera intervenției autoritatii publice - *cât și cum* se intervine.

Lumea capitalistă este foarte persistență în privința calității politicilor publice. Astfel, deceniile trecute în America Latină oferă numeroase situații de cum nu trebuieță intervenit în economie; populismul exacerbat în politica economică, finanțarea inflaționistă a unor mari deficite bugetare, crearea și întreținerea unor mari și

costisitoare sectoare publice, substituirea la extrem a importurilor și protecția sine die a unor industrii neperformante, clientelismul social și politic, mari inegalități în venituri etc. sunt caracteristici ale unui model devenit "clasic" prin viciile sale de fond. Iar cazul exemplar de declin urmând aplicării acestui model este Argentina peronistă a anilor 50' și 60', care dintr-o perioadă interbelică a alunecat rapid pe toboganul declinului. Și Venezuela, o țară cu mult petrol și alte resurse naturale, a făcut revelația unei surprinzătoare de defectuoase administrări publice iar lista poate fi continuată.

Și avem alte exemple, în Asia de Sud-Est, unde politica publică s-a soldat cu rezultate remarcabile. La baza succesului "tigrilor asiatici" a stat protejarea cu strictețe a principalelor corelații macroeconomic (evitarea deficitelor bugetare mari și, uneori, chiar realizarea de surpluri), o rată de economisire înaltă și o intervenție selectivă în economie (politica industrială). Totodată impresionează la aceste țări accentul deosebit pus pe *stimularea exportului* (orientarea economiei spre export), *sprijinirea educației* ca factor de producere a capitalului uman și *dezvoltarea infrastructurii*¹⁹.

Morală ce se degajă este: construcția unei politici publice inteligente și eficace nu este o treabă ușoară având în vedere riscurile de a comite erori în mod recurrent, de a produce eșecuri istorice în programele de dezvoltare. Mai mult, se poate argumenta că, în situația statelor post-comuniste, apare o incapacitate aproape funciară de administrare izvorată - inclusiv ca atitudine - din moștenirea perioadei comuniste²⁰. Și totuși, această situație de fapt și stare mentală nu pot anula problema în sine, adică nevoia de a reuși concentrarea de eforturi pentru modernizare²¹. Aș mai remarcă că, în țările dezvoltate, există un consens asupra necesității ca politica publică să se îngrijească

de asigurarea stabilității macroeconomice, de dezvoltarea educației și infrastructurii pentru favorizarea creșterii economice durabile²².

Marea întrebare este deci cum să se edifice o politică publică de liberalizare care, pe de o parte să deschidă energiile reprimate de sistemul de comandă, iar, pe de altă parte, să soluționeze probleme, care reclamă intervenția statului, fără a reinvia demonii ai gândirii și practicii totalitare.

Trei mari provocări

Putem considera că țările post-comuniste se confruntă cu trei mari provocări în procesul de transformare: a) construcția (modernizarea) instituțională; b) realizarea de creștere economică rapidă pentru ajungerea din urmă a țărilor avansate (*catching-up*); c) asigurarea stabilității sociale și politice.

În legătură cu aceste provocări doresc să fac câteva observații inițiale. În primul rând este de reliefat contextul istoric și politic al inițierii transformării, adică trecerea de la sistemul de comandă la democrație politică și economică. Subliniez dimensiunea politică a transformării întrucât ceea ce particularizează "marea schimbare" declanșată - în general²³ - după 1989 este obținerea de libertăți politice, democrația politică²⁴. De aceea, se poate avansa teza că în țările post-comuniste din Europa Centrală și de Est o formulă autoritaristă²⁵ de guvernare a transformării economice ar fi respinsă de societate, ar cauza ea însăși instabilitate²⁶. Această teză poate fi judecată din perspectiva evaluării relevanței altor experiențe de modernizare - de exemplu, cea asiatică unde se remarcă un pronunțat autoritarism. Se poate observa și disocierea făcută între modernizare și creștere economică, deși, într-un sens foarte larg, prima s-ar referi și la al doilea proces ca expresie a calității funcționării

instituțiilor (deci a spațiului agregat). Totodată învingerea încordării structurale și stabilizarea macroeconomică durabilă sunt incluse sub genericul realizării de creștere economică rapidă și susținută deoarece sunt strâns interrelaționate cu aceasta din urmă. În fine, fiecare din cele trei mari provocări nu poate fi surprinsă de grila analitică convențională exprimată de formulele noționale ca liberalizarea prețurilor, stabilizare, privatizare, sau deschiderea funcțională a economiei.

Construcția (modernizarea) instituțională nu a fost neglijată în dezbatere dar, așa cum am subliniat, nu a fost suficient pusă în relație cu povara grea a trecutului, cu ceea ce se mai numește "dependență de cale" (path-dependency²⁷). Din acest punct de vedere se cuvină și menționate două aspecte importante. Unul derivă din rolul instituțiilor în explicarea performanțelor sistemelor; instituții precare, subdezvoltate conduc la performanțe inferioare ale agregatelor societale. Instituțiile pot explica atât o productivitate scăzută în agricultură, fragilitatea sistemului bancar, cât și o funcționare defectuoasă a democrației. Instituțiile pot de asemenea explica de ce într-un sistem ceea ce numim paternul statonicit de guvernanță corporativă nu asigură utilizarea eficientă a resurselor. Reamintesc că prin instituții înțelegem și norme ce se bucură de acceptabilitate socială. Un al doilea aspect privește existența a două tipuri de fragilitate instituțională: cea specifică tinerei instituțiilor și cea cauzată de magnitudinea extraordinară a construcției instituționale în curs și intensitatea încordării structurale în sistem.

Deci istoria precomunistă și cea comunistă a unei țări influențează prezentul și perspectivele sale. Iar strategia de modernizare, acolo unde există, trebuie să țină cont de dificultățile construcției instituționale ca și de alternativele existente; pe de o parte, timpul nu poate fi comprimat peste măsură, pe de altă parte, facerea de istorie și nu simpla prezență în istorie -

învingerea capcanelor structurale - reclamă "salturi" în timp, care implică viziune și alegeri în construcția instituțională.

Creșterea economică rapidă și susținută (durabilă), deci ceea ce urmează recuperării, este o provocare pentru faptul că nu există rețete simple pentru realizarea sa. Deși teoria convențională sugerează potențial de creștere rapidă pentru orice economie cu abundență de resurse de muncă ieftine, determinantă în ultima instanță este calitatea (eficiența) combinației factorilor de producție - care, la rândul ei, depinde de calitatea instituțiilor și a politicilor economice. Dezideratul creșterii este impus nu numai de ținta apropierei de țările vest-europene, de Uniunea Europeană (ce este un *club*²⁸ de națiuni bogate), dar și de nevoie de a atenua marea încordare structurală din sistem și de a face durabilă macrostabilizarea - întrucât este mult mai facil să metamorfozezi un aparat de producție prin adăugarea de părți sănătoase, și reducerea proporțională a componentelor necompetitive, decât prin simpla realocare de resurse disponibile. Mai trebuie adăugat că o creștere rapidă este favorizată de o economisire internă ridicată și de intrări de capital considerabile sub forma investițiilor interne directe.

Resursele umane din țările post-comuniste sunt deseori indicate ca un atu important pentru dezvoltare, pentru creștere rapidă. În acest sens este invocat și costul forței de muncă atunci când este vorba de atragerea de investiții străine; este neîndoicelnic că migrația capitalului către țările post-comuniste este motivată de acest cost, care este mult mai scăzut decât în Occident. Dar costul redus al forței de muncă nu este suficient pentru durabilitatea procesului de creștere; este nevoie de construcție instituțională adecvată, de amenajări de infrastructură care să evite blocaje, de calitatea întregului mănușchi de factori de producție.

Stabilitatea socială și politică,

după cum am subliniat în secțiunea anterioară, este probabil să constituie un mare examen pentru societățile post-comuniste în anii viitori. Din acest punct de vedere dezbaterea în literatura de specialitate are răspunsuri destul de palide. De pildă, viziunea neoclasică nu poate să surprindă momentul *descoperirii*, al ieșirii din rutină și crearea de dezechilibru prin inovație - ceea ce este caracteristic Școlii neoaustrice și a fost remarcabil ilustrat de Joseph Schumpeter și Friedrich von Hayek cu decenii în urmă. Acest fapt și explică de ce esența transformării este crearea unei alte structuri a drepturilor de proprietate care să descătuzeze forța creatoare a individului și, mai departe, a comunității. Totodată, paradigma neoclasică consideră un spațiu atomizat, fară grupuri cu interese specifice și conflicte distribuționale. Este realitatea comprehensibilă printr-o astfel de simplificare? Lăs cititorul să-și dezvolte opiniile în această chestiune.

Ceea ce demonstrează economia mondială este că aspectele distribuționale în producție și consum afecteză homeostaza și performanțele sistemelor și se impun pe agendele de lucru ale guvernelor; "globalizarea" economiei mondiale accentuează *fragmentarea socială* ceea ce tensionează structuri sociale și politice inclusiv în țările avansate. Aceste aspecte pot fi ușor identificate azi în numeroase țări vest-europene și în SUA. Cu atât mai mult în țările post-comuniste, unde logica mecanismelor de piață nu poate să nu ducă la diferențieri crescânde de venituri iar pe fondul așteptărilor cetățenilor, - care, toti, au dorit și așteaptă de la revoluții câștiguri materiale -, chiar și o creștere economică rapidă poate fi acompaniată de nervozitate socială când inegalitățile sunt percepute ca fiind excesive. Instabilitatea socială devine o noxă inevitabilă într-un mediu ce produce în mod sistematic "excluși sociali", indivizi marginalizați. Oricât de atașați am fi de preceptele liberalismului economic, a închide ochii la evidența realității nu este

scuzabil și poate conduce la eșecuri monumentale în politica economică și evoluția economiei.

Se poate releva următoarea chestiune și dilema implicită: în țările post-comuniste povara asistenței sociale - ce grevează deja mult asupra bugetelor publice - și spiritul transformării (*Zeitgeistul*) presupun o anumită direcție de acțiune, ce pare a fi în contrasens cu măsuri de atenuare a creșterii discrepanțelor în venituri. O asemenea observație este justificată, dar nu poate anula problema ca atare. În mod paradoxal, din acest punct de vedere țările post-comuniste par a fi într-o situație similară cu țările occidentale care fac eforturi să reformeze statul asistential încrucișând eliminarea sa este practic imposibilă.

S-ar putea ca ceea ce numim capitalism matur să se afle pe o fază a ciclului secular (Kondratiev) care explică unele simptome de oboselă și scleroză instituțională, pierderea de viteză economică a unor spații avansate. Această fază ar implica modificări ale alcătuirilor instituționale de ansamblu ca adaptare la dinamica realității²⁹. În fond, și apariția elementelor statului asistential (welfare state) a avut loc înainte de publicarea cărții de căpătai a lui Keynes în 1936, fiind impusă de o evoluție a realității economice sociale și politice³⁰. Că astăzi, este nevoie de eliminarea unor rigidități și anchilozări instituționale (sociale) nu semnifică însă reîntorcerea neapărat la capitalismul epocii victoriene. Ar fi și imposibil. În plus discuția se cuvine a fi purtată prin prisma competiției între variante de capitalism. Încotro se îndreaptă capitalismul mondial este o întrebare care își așteaptă răspuns³¹.

Dilema evidențiată mai sus are deci o dublă bătaie lungă în ce ne privește; în sensul imaginării societății în formare în țările post-comuniste ca replică la două seturi de presiuni: interne și externe. Afirmit acest lucru deoarece într-un fel ne poziționăm conceptual și ca activitate

practică dacă abordăm transformarea într-o țară post-comunistă (în România) ca un *subprodus* al evoluției lumii după 1989 și altfel dacă vedem transformarea ca efort de modernizare, deci având forța motrice internă. Are sens astfel să vorbim despre un proiect de societate? Eu consider că da. A vorbi în mod supersimplificat de democrație și economie de piață este nesatisfăcător și nici nu poate ajuta găsirea de soluții la problemele acute de politică economică pe termen scurt și lung.

Acumularea ridicată, creșterea rapidă și modernizarea implică un “careu de aur”

Am subliniat că este aproape imposibil a avea creștere rapidă și dezvoltare fără rata de economisire înaltă și formare intensă de capital - inclusiv de capital uman, care înseamnă efort educational. Studii recente³² au repus în evidență ceea ce era statoricit în gândirea economică, și anume rolul acumulării și investițiilor pentru creștere, dezvoltare. Mai mult, progresul tehnologic, conform “noii teorii a creșterii”, care endogenizează inovația, este legat de acumulare, în special de capital uman. Si totuși, ce determină o rată înaltă de economisire și mai departe, de investiții? Ce asigură formarea de capital uman? Aceste întrebări sugerează existența unor alte cauze primare ale progresului, succesului economic. Am reliefat și dimensiunea politică a transformării post-comuniste, care presupune dezvoltarea procedurilor democratice, a democrației politice.

Pornind de la asemenea circumscrieri și de la atenția acordată rolului instituțiilor, dacă ar fi să încerc încapsularea conceptuală a determinantelor transformării răspunsul ar fi centrat pe patru

forme neconvenționale de “capital instituțional” privit în sensul cel mai larg: *capital social, capital civic, capital de conducere și viziune, și capital de coeziune*. Între aceste patru forme de capital există vinclări vizibile și totuși, separarea lor analitică este utilă.

Capitalul social se referă direct la normele care guvernează raporturile dintre indivizi, grupuri și organizații. Kenneth Arrow, Robert Putnam și mai recent Francis Fukuyama au accentuat importanța normelor sociale, ca ipostaziere a capitalului social, pentru dezvoltarea economică. Dificultatea pentru analistul economic rezidă nu atât în natura neclară a conceptului cât mai ales în modul în care se dezvoltă instituțiile, într-un mod incremental dar fără o determinare mecanică. Importul ca și imitația de instituții se pot practica dar nu pot asigura organicitatea necesară funcționării instituțiilor.

Prin *capital civic* am în vedere câteva elemente. Între acestea un loc central îl deține sistemul instituționalizat de controale reciproce; acesta trebuie să se constituie în mecanismul de control al puterii, al celor mandatați să gestioneze treburile publice. Un alt element este reprezentat de alcătuirea instituțională a societății, în special de funcționarea organizațiilor civice. Capitalul civic prezuma și o atitudine generalizată, o stare de spirit a individului ca *cetățean*. Ca și în ce privește capitalul social și capitalul civic naște o întrebare critică: oare, aceste forme de capital instituțional, ce sunt văzute ca surse și resurse pentru transformare (modernizare) nu sunt - ele însă - expresia unui grad înalt de dezvoltare societală? Această întrebare ilustrează tensiunea între o abordare organicistă și una constructivistă a dezvoltării, a modernizării. În țările post-comuniste, în timpuri extraordinare care reclamă politici extraordinare³³, responsabilii schimbării de ansamblu “sunt condamnați” să fie constructiști. Esențial este ca acest demers să fie întreprins în

mod intelligent.

Capitalul de conducere și viziune se fructifică cel mai bine, este confirmat (sau invalidat) atunci când este nevoie acută de un asemenea factor de producție. Orice cercetător al vieții organizațiilor cunoaște că lideranța ieșe în evidență în momente de răscruce, când deciziile sunt cruciale. S-ar putea considera că mai bine ar fi ca deciziile să fie ele însle rodul unor optimizări care să eliminate incertitudinea, "arta" și subiectivismul. Dar acest lucru este nu numai imposibil dar și de nedorit atunci când algoritmii de optimizare nu pot asigura creativitate, străpungerea frontierelor cunoașterii. Mai mult, după cum aceste rânduri încearcă să sublinieze, transformarea ca proces reușit - ca "facere de istorie" și nu prezența în istorie - implică nu numai acțiunea unor forțe impersonale (mecanisme); strategia, deci actul de conducere nu reductibil la simpla coordonare de acțiuni, joacă un rol important.

Are o țară ca România un stoc semnificativ și activizabil de capital de conducere și viziune? Răspunsul nu este ușor de dat. Un pesimist ar răspunde că înseși elitele politice și economice ale țării reprezintă o "industria infant" și că nu este cazul să asteptăm rezultate spectaculoase. Există analiști români reputați (Alina Mungiu, Vladimir Pasti, Stelian Tănase, Alin Teodorescu etc.) care par a fi decepcionați de oferta și activitatea clasei politice autohtone. Aceasta a și condus la formarea Alternativei României, o mișcare politică având în frunte intelectuali de prestigiu ce, însă, repede a sucombat puterii structurilor politice existente! Un optimist ar sublinia lipsa de omogenitate a elementului uman, existența întotdeauna a vârfurilor care, atunci când istoria naște circumstanțe ies la iveală și pot oferi ordonare și direcție agregatelor sociale mari. Oricum, transformarea fiind un proces de durată prestația elitelor politice și economice din România va trebui să aibă un ridicat numitor comun de-a lungul unei

perioade îndelungate - chiar dacă vom avea sansa să beneficiem de ancore reprezentate de NATO și UE.

Capitalul de coeziune este un element ce s-ar putea să sună esoteric unora. Am considerat că merită să-l includ în "careul de ași" având în vedere importanța stabilității sociale pentru evoluția pe termen lung a unei societăți. Si aici ne întâlnim cu întrebarea: este acesta premiză, sau rezultat al procesului? Si în același mod, generator poate de perplexitate, răspunsul este neunivoc; coeziunea socială ajută dezvoltarea, sau trecerea prin perioade dificile, dar este la rândul ei influențată de proces. Este de subliniat că stocul și fluxul de coeziune socială depind de cadrul instituțional, de funcționarea instituțiilor. Altfel spus, nu poate fi indiferentă opțiunea pentru o construcție instituțională, sau alta, și, mai ales alcătuirea instituțională ca ansamblu ce capătă regularități de funcționare și evoluție specifice. Si din acest punct de vedere se poate gândi la varianta de capitalism care ar asigura un grad de coeziune socială mai ridicată⁴.

Nevoia de a fi lucizi

Orice decizie lucidă presupune un diagnostic, o evaluare a stării de fapt astfel încât schimbarea intenționată să aibă loc și să se realizeze cu cât mai mare eficacitate; costurile cumulate intertemporal să fie cât mai mici. Această formulare putem spune că se aplică oricărui act de conducere, deci și la nivelul agregatelor sociale mari - dacă acceptăm ipoteza că transformarea nu este numai evoluție spontană.

Cu riscul de a fi redundant voi sublinia foarte succint ceea ce consider a fi un set relevant de parametri ce caracterizează starea de fapt a societății românești.

În primul rând se impune acceptarea adevărului că societatea românească este una dintre cele mai sărace pe conti-

nentul european. Se poate observa că nu am folosit termenul ţară, ci societate³⁵; ţara poate fi bogată, dar resurse neidentificate, sau prost administrate, infrastructura, tehnosctructura și instituții precare, stau la originea performanțelor inferioare. Acest adevăr trebuie completat cu un altul și anume: inexistența unei "legi de fier" care să garanteze prosperitatea societății românești la un orizont de timp ce poate fi ușor definit. Este suficient a privi economia mondială pentru a ne reaminti că numărul ţărilor prospere este mult mai mic decât al celor care se confruntă cu mari probleme economice și sociale. Merită a fi repetată o idee: deși un proces de "ajunere din urmă" (catching-up) poate fi stimulat de costul forței de muncă mult inferior (celor mai multe din ţările europene), funcționarea instituțiilor și calitatea politicilor economice sunt determinante pentru că un astfel de proces să aibă loc.

Starea de sărăcie (subdezvoltare) face mai dificil mersul transformării prin influență pe care o are asupra variabilelor procesului. Nivelul de dezvoltare al societății românești (subdezvoltarea sa) poate fi un indiciu important și în ceea ce privește perspectivele de integrare în UE.

Liderii comuniști români au practicat un *stalinism târziu*, care și-a pus peceata pe fizionomia și fiziologia societății înainte de 1989, reverberații distincte putând fi detectate și după acest moment; intervene aici povara *structurii* și a trecutului, inclusiv precomunist³⁶, care la noi pare a fi mai grea decât în alte ţări post-comuniste europene. Lipsa unor reforme partiiale, care să fi permis apariția de ingrediente instituționale specifice economiei de piață, explică în bună măsură de ce mersul transformării este mai dificil la noi. Totodată se conturează anvergura construcției instituționale cât și limite ale posibilităților de a telescopa timpul.

Stalinismul târziu și politica economică voluntaristă, chiar judecata conform unor standarde de apreciere

regionale (înlăuntrul zonei comuniste) au lăsat o grea moștenire în privința alocării resurselor. Această moștenire explică *încordarea structurală* în sistem și nevoia acută de restructurare a unei foarte diversificate, dar și ineficiente, baze industriale. În mod similar, agricultura, care ar putea să fie o mină de aur pentru România, se află într-o stare critică. Cât privește infrastrucțura, aceasta este departe de ceea ce presupune o economie dezvoltată; și din acest punct de vedere România are de surmontat un handicap foarte mare.

România se confruntă cu o extraordinară constrângere valutară. Deși această constrângere este des întâlnită în ţările în curs de dezvoltare³⁷, ea se manifestă mai pregnant la noi decât la cele mai multe din ţările post-comuniste europene. Cauze majore ale acestei situații sunt deceniul anilor '80 (care a istovit economia și a intensificat "foamea" de resurse și produse) și măsurile de politică economică după 1989, care au subestimat dezechilibrul între producția internă și consumul intern (considerând finanțabilitatea deficitelor comerciale). Constrângerea valutară reclamă prudență în politica macro-economică, formularea unei strategii care să privilegieze expansiunea producției orientate către export.

Stalinismul târziu și deceniul cumplit al anilor '80, când românii au suferit de foame și frig din cauza deciziei lui Ceaușescu de a plăti toată datoria externă înainte de scadente, au format la cetățeni *așteptări* deosebite privind momentul post-comunist. Aceste așteptări, cumulate cu frustrările de după 1989, sunt un factor de determinare a suportului social pentru aplicarea reformelor preconizate. În acest context se cuvine a fi menționat și gradul de încrâncenare politică, în condițiile în care este necesară o conjugare a acțiunilor clasei politice pentru transformarea societății.

Criza morală a societății românești complică mersul transformării în

măsura în care regăsirea de sine a comunității implică recuperarea, sau întărirea unor valori fundamentale precum cinstea, loialitatea, solidaritatea, familia. Asemenea valori sunt esențiale în perioade de incertitudine și de rupturi, când dificultăți materiale pot induce comportamente antisociale pe scară largă. Din păcate însă și incertitudinea și diverse rupturi sociale pot amplifica asemenea comportamente.

Transformarea va conduce, în România, la un *tip de capitalism*. Deci nu ne poate fi indiferent ce tip de capitalism se conturează la noi. Există unele premize și evoluții favorabile precum asocierea la UE și NATO (Parteneriatul pentru Pace), vigoarea presei și a organizațiilor civice, existența nu a unui singur pol puternic în viața politică, atitudinea generală a populației față de reforme ca direcție de acțiune, gradul de pregătire profesională a multor cetățeni; dar trebuie să recunoaștem că sunt numeroase semne nu prevăzute de bine precum germanii unei cleptocrații, corupția, clientelismul, lipsa de transparență (să ne gândim la privatizare), deficitul de etică în viața politică și economică, limbajul dublu etc. Riscul mare, la scara istoriei, este ca, prin performanțele economice de ansamblu și viața de zi cu zi a cetățeanului obișnuit, să rămânem o societate periferică. Din acest punct de vedere, răspunderea celor care guvernează, sau vor guverna țara este imensă. Această răspundere implică viziune și strategie în procesul de transformare.

Nevoia de viziune și strategie³⁸ este cu atât mai stringentă pentru o țară cu mari slăbiciuni structurale și aflată în coada plutonului țărilor post-comuniste europene. Strategia de modernizare presupune cunoaștere teoretică solidă, acompaniată de pragmatism sănătos, evitarea "fundamentalismului" și rudimentarismului în gândire; strategia trebuie să ofere cetățeanului un sens clar, direcția mersului transformării, și mai ales încredere; să aibă consecvență conceptuală și coerentă în planul politicii

concrete imediate și de perspectivă. Pragmatismul sănătos implică trei aspecte esențiale; a) înțelegerea intercondiționărilor dintre componentele sistemului în evoluție și între efectele utilizării instrumentelor politicii de transformare; b) recunoașterea inevitabilității compromisurilor în opțiunile de politică economică; și c) subordonarea compromisurilor atingerii obiectivelor ultime protejându-se astfel și credibilitatea politicii de ansamblu.

Mersul de până acum al transformării a dovedit lipsa unei viziuni, a unei strategii, deficit de consecvență și neînțelegerea unor reguli de bază pentru conceperea și aplicarea unei politici economice eficace. Pe acest plan, simpla afirmație a dorinței de integrare în structurile euro-atlantice este mult prea puțin! Am subliniat deja marginalizarea (sau inexistența) dezbatării față de tipul de capitalism ce se naște la noi. Este de amintit, de asemenea, ignorarea compromisurilor inevitabile în atingerea diverselor ținte ale politicii economice, care implică optimizări. În acest sens poate fi menționată relația între creșterea economică și echilibrul extern pentru o economie ca cea românească, care suferă de o puternică constrângere valutară. Un alt exemplu notoriu este reforma lentă a structurii drepturilor de proprietate (privatizarea)³⁹. Cel mai adesea politica a fost reactivă, căutând rezolvări de tip ad hoc. De asemenea ciclul politic (electoral) și-a pus amprenta excesiv pe măsurile de politică economică în anii electorali⁴⁰.

În conceperea și realizarea strategiei elitele politice ale țării se cuvine să țină cont de mediul internațional. Pe de o parte, am în vedere ceea ce particularizează spațiul economic și geopolitic mondial la finele acestui secol. În acest context este de relevanță globalizarea economiei mondiale - a piețelor financiare, în special - care reclamă prudență multă, înțelepciune în construcția de politici economice sustenabile; erori, aparent mici, pot naște șocuri foarte dureroase pentru sistemul economic

prin "penalizările" impuse de piețele financiare internaționale. Pe de altă parte mă gândesc la ceea ce guvernează esențialmente viața internațională: interesele naționale; acestea din urmă sunt reflectate de logica economiei de piață și modeleză interacțiunile între principalii actori ai vieții internaționale, care rămân statele naționale.

În ceea ce privește decizia de integrare în Uniunea Europeană este absolut necesar să fie inițiată o discuție serioasă, responsabilă privind implicațiile posibile și probabile ale acestui proces și ce exigențe se pun în față economiei (societății) românești".

Modernizarea țării nu poate fi decât un proces de durată, anevoios, un slalom printre numeroase zone de împotmolire; presupune o constantă luptă cu viciile, imperfecțiunile economiei (societății) românești. Am putea spune chiar că depășirea multor dificultăți și succesul efortului de modernizare depind de "arta administrației imperfecțiunilor" în condițiile în care persistența acestora exprimă povara istoriei, *puterea structurii*.

Schița unei schițe de agenda românească

Fiind o introducere la o lucrare destinată reflecției, intenția mea este foarte modestă în ceea ce privește conturarea unei agende a politicii de transformare pentru anii care vin în România; de aceea am și numit aceasta secțiune ca schița unei schițe de agenda de lucru. Cred că ceea ce urmează este cunoscut, în general și, în consecință sarcina constă în a enumira principalele teme de politică economică în funcție de perspectiva temporală aleasă.

Pe termen imediat

Constrângerea valutară extremă,

reluarea efortului de macrostabilizare și efortul de impunere a disciplinei financiare în economie trebuie să constituie liniile de bază ale formulării politicii economice pe termen imediat. Aceste jaloane decurg din obiectivele pe termen lung ale strategiei economice.

Experiența anilor 1995 și 1996 a repus în evidență minusuri importante în ceea ce privește politica macroeconomică, nevoie de a înțelege compromisurile implicate de o elaborare înțeleaptă a acesteia; criză valutară din acești ani putea fi în bună parte evitată dacă s-ar fi judecat politica economică și ritmul creșterii de ansamblu a economiei prin prisma constrângерilor la care este supusă aceasta din urmă și s-ar fi adoptat la timp măsurile de corecție necesare. Termenul de *sustenabilitate*, apărut relativ recent în limbajul de specialitate intern, are mult conținut din acest punct de vedere.

Sunt urgente măsuri care să asigure coerența mix-ului politicii macroeconomice și să consolideze rezervele valutare ale țării. Se impune astfel adoptarea unui nou pachet de măsuri de stabilizare macroeconomică având în vedere reinflamarea procesului inflaționist în 1996 și consecințele nefuncționării pieței valutare asupra exportului și stării balanței de plăți. Consider că un asemenea program ar fi trebuit să fie deja (în 1996) operațional în lumina experienței anului precedent.

O politică de stabilizare potrivită circumstanțelor actuale consider a avea o natură heterodoxă; dincolo de tradiționalele instrumente monetar și fiscal, această politică se cuvine să urmărească controlul veniturilor, să utilizeze măsuri de politică industrială - ca mijloc de impunere a disciplinei financiare și reducere a arieratelor - și să folosească componenta de politică comercială. Controlul veniturilor, ca mijloc de limitare a absorției interne, este necesar dacă se dorește evitarea unei spirale periculoase între cursul de schimb, prețuri și salarii.

Utilizarea cursului de schimb ca *ancoră* nu este posibilă deoarece: a) diferențialul inflației nu ne este favorabil și inflația noastră are și o origine structurală importantă; b) fără export adevarat economia se sufocă. În consecință, politica cursului de schimb trebuie să aibă ca tel principal stimularea exportului în condițiile în care ansamblul politicii macroeconomice are de făcut posibilă o dinamică fără mișcări (depreciere) brutale ale cursului. Formula convenabilă pentru dinamica cursului de schimb ar fi un "crawling peg" în cadrul unei benzi care să permită intervenții eficace ale Băncii Centrale (presupunând că piața valutară funcționează și că se reușește consolidarea rezervelor valutare). Astfel s-ar confiari predictibilitate evoluției prețurilor și s-ar câștiga credibilitatea în politica economică.

Sarcina principală în lupta contra inflației trebuie preluată de controlul agregatorilor monetare, stăpânirea deficitului bugetar și controlul veniturilor. În acest scop stabilirea unei "ținte de inflație" în mișcare (pe o traiectorie descendentală) trebuie însotită de o întărire referitoare la deficitul bugetar; ținta privind deficitul bugetar trebuie să asigure flexibilitate (câmp de manevră) pentru a putea face față unor șocuri nefavorabile și pentru a putea internaliza cât mai mult din susținerea financiară a agriculturii. Evoluția de tip "stop and go" nu poate fi eliminată, dar trebuie urmărită o reducere a fluctuațiilor principaliilor indicatori de-a lungul unei tendințe de durată în ameliorare. Aceasta ar fi o dinamică pozitivă a economiei spre deosebire de una negativă, care ar fi caracterizată de ciclul "avânt și prăbușire" (*boom and bust*).

Politica comercială, ca mijloc de stimulare a exporturilor a fost subestimată în anii recenti. Este necesară, deci, o regăndire a acestei politici. Este de menționat rolul intrărilor de capital autonome⁴² (al investițiilor străine directe, în special) în ajutarea stabilizării macroeconomice și

reducerea intensității constrângerii valutare. Favorizarea intrărilor de capital în economia noastră este stringentă și din perspectiva facilitării restrukturării economiei.

În ceea ce privește consolidarea rezervelor valutare, prezența după mult timp (aproape șaizeci de ani) a României pe piață internațională a capitalului este dezirabil să fie confirmată de îmbunătățirea constantă a performanțelor economiei. Deteriorarea condițiilor macroeconomice în anul 1996 nu sunt de bun augur în acest sens. Poate fi util să te împrumuti - fie prin credite sindicalizate, fie prin emisiune de obligațiuni -, dar mai bine este ca mărirea rezervelor valutare să fie rezultatul influxurilor de capital autonome. Aceasta este un motiv suplimentar pentru care un nou efort de stabilizare macroeconomică se cuvine să fie apreciat și prin prisma necesității de consolidare a rezervelor valutare. Aici intervine un feedback: alte condiții fiind neschimbate, cu cât rezervele sunt mai solide cu atât mai bine se poate proteja economia de șocuri externe nefavorabile temporare și se favorizează stabilitatea sa.

În ceea ce privește mijloacele de consolidare a rezervelor valutare trebuie considerată posibilitatea transferării la Banca Națională a unor încasări valutare rezultate din participarea capitalului străin la privatizare (de exemplu, în domeniul unor utilități publice).

Fragilitatea și vulnerabilitatea economiei românești fac și mai necesare alegeri de politică economică care să nu cedă pradă unor interese conjuncturale, legate de un ciclu electoral - reclamă o vizionare pe termen lung și consecvență în urmărirea atingerii principalelor ținte ale politiciei economice. Se impune totodată o informare continuă a parlamentului, a opiniei publice cu privire la riscurile subordonării vieții economice unor interese politice parohiale.

Pe termen mediu

Pe termen mediu se conturează câteva direcții principale ale politiciei de transformare: continuarea construcției instituționale, a privatizării, protejarea echilibrului macroeconomice, prezența pe piața internațională de capital, restructurarea și politica industrială, politica față de intrările de capital, politica agrară, dezvoltarea sectorului mic și mijlociu, politica socială, dezvoltarea infrastructurii. Tin să subliniez că ordinea enunțării nu sugerează și o ierarhizare a domeniilor ca importanță.

În ceea ce privește *construcția instituțională* sunt de menționat ca zone sensibile: sectorul bancar - unde se impune o puternică întărire a mecanismului de supraveghere -, dezvoltarea instrumentelor de politică macroeconomică (monetară) și piețele financiare.

Autonomia băncii centrale este o necesitate care a fost validată de evoluția efortului de macrostabilizare și ea trebuie apărată ca idee și element instituțional. Această autonomie este o premiză instituțională pentru a se rezista tentațiilor populiste în politică economică. În același timp, autonomia presupune o bună colaborare cu celelalte componente ale guvernământului și o informare sistematică a Parlamentului pentru a se obține coerenta și soliditatea politiciei macroeconomice.

Mai sus am menționat nevoia de dezvoltare a instrumentelor de politică macroeconomică. De exemplu, în domeniul politicii monetare este necesară punerea la punct a instrumentului de "open market operations", care să permită băncii centrale intervenții eficace de sterilizare a unor impulsuri monetare periculoase (inclusiv intrări de capital speculative excesive).

Dezvoltarea piețelor financiare va trebui să includă măsuri care să asigure transparență tranzacțiilor și evitarea proliferării delictului de utilizare de informație privilegiată (insider-trading), inclusiv pe

piața OTC (over the counter); este dezirabilă dezvoltarea unui cadru care să faciliteze alocarea resurselor, să stimuleze investițiile pe termen lung. Dezvoltarea piețelor financiare este de dorit să ducă la apariția unor instituții autohtone puternice, capabile să concureze cu entități străine reputate. Această remarcă este valabilă pentru ansamblul sistemului financiar-bancar având în vedere rolul său de centru nervos al unei economii.

O supraveghere și reglementare eficace a sistemului bancar și, pe un plan general, a piețelor financiare este absolut necesară având în vedere fragilitatea instituțiilor economiei de piață în formare ca și experiența ultimilor ani - vezi cazurile Credit Bank, Dacia Felix, SAFI. În acest sens sunt necesare printre altele: alocarea de resurse adecvate pentru formarea structurilor de supraveghere și reglementare; aplicarea cu strictete a procedurilor și standardelor de contabilitate și transparentă (disclosure); intervenția promptă a autorității de supraveghere atunci când se constată iregularități majore; evitarea interferențelor politice în activitatea autorității de supraveghere etc.

O altă dimensiune a construcției instituționale privește modul în care urmărirea cu rigoare a obiectivelor macroeconomice poate fi compatibilizată cu menținerea sprijinului social pentru politică economică; este implicată aici o asemenea funcționare a cadrului instituțional care echilibrează distribuirea costurilor ajustării economiei, funcționarea unui parteneriat social.

Lupta împotriva birocrației sufoante, a corupției și crimei organizate trebuie să fie la loc prioritățea agenda de lucru a guvernelor viitoare; cetățenii României vor cinsti în viața socială și economică, transparență, pedepsirea celor care comit fărădelegi, ordine socială.

Privatizarea va trebui să treacă dincolo de suprafață și să abordeze marea problemă a *conducerii corporative*. Proce-

sul privatizării trebuie să intre decisiv în domenii care, fără schimbarea drepturilor de proprietate, sunt sortite stagnării și declinului (precum turismul). Oricând este posibil să se recurgă la "alianțe strategice" cu firme străine reputate. Din punct de vedere instituțional ar fi bine ca Fondul Proprietății de Stat să fie subordonat executivului.

Este imperativ să fie protejate echilibrele macroeconomice având în minte fragilitatea lor. Mai mult, menținerea parametrilor fundamentali macroeconomici într-o zonă de "sănătate" ar acorda spațiu de manevră pentru realizarea unor tinte ale politicii industriale și comerciale. Un deficit mic, sau chiar un surplus al bugetului de stat ar permite alocarea de resurse pentru susținerea unor sectoare prioritare.

Clarviziune este necesară în ceea ce privește politica bugetară astfel încât dimensiunea datoriei interne și externe să nu ajunga o povară copleșitoare pentru politica macroeconomică. Acest obiectiv impune evitarea apariției unui deficit structural mare al bugetului central consolidat. Dacă nu s-ar reuși atingerea acestui obiectiv, variații mari ale dobânzilor ducând la un nivel înalt al mărimilor reale, ar cauza o ascensiune exponentială a serviciului datoriei și ar introduce și un element adițional de fragilizare a cadrului macroeconomic; pe de o parte, bugetul ar fi destabilizat, iar, pe de altă parte, ar fi induse mișcări de capital de portofoliu speculative.

Construcția structurii bugetului este o prioritate ținând cont de rolul acestuia în dezvoltarea infrastructurii și a sistemului educațional. Este de dorit ca structura bugetului să privilegieze investițiile în dauna cheltuielilor curente (pentru consum). În acest sens este de subliniat rolul investițiilor în infrastructura ca factor de stimulare a activității întreprinzătorilor privați - efectul acestor investiții apărând ca externalitate pozitivă. Structura fiscală se cuvine să astfel croită încât să stimuleze investițiile productive în sectoare

care valorifică avantajele comparative ale țării, sau care contribuie la modernizare. În general, instrumentul fiscal trebuie folositabil astfel încât să fie stimulat procesul investițional și orientarea către export. Totodată, aplicarea unei "taxe-Tobin" asupra mișcărilor de capital speculative - în special, cele pe termen scurt - ar atenua posibile efecte destabilizatorii asupra politicii macroeconomice și ar aduce venituri suplimentare bugetului central. Este necesar totodată un transfer de competențe (resurse) la nivelul autorităților locale (bugetele locale).

Politica prezenței pe piețele internaționale de capital trebuie să țină cont de dezvoltarea capacitatii de export a țării; datoria externă, ca volum și structură a scadentelor nu trebuie să stranguleze efortul de modernizare a țării. Ar fi dramatic și o ironie a soartei că la finele anilor '90 România să fi "reacumulat" o datorie externă de peste 10 miliarde dolari SUA fără a-și fi dezvoltat o capacitate industrială și de export care să fi justificat recurgerea la un astfel de volum al finanțării externe. Această perspectivă posibilă ar trebui să devină o obsesie pentru liderii României în privința practicării unei politici clarvăzătoare, chibzuite.

Prezența activă a statului și a entităților comerciale românești pe piața internațională a capitalului (publică, sau privată) reclamă funcționarea unei politici macroeconomice "sănătoase", care să evite devalorizări brute ale leului; altminteri, șocurile devalorizărilor de amploare pot conduce la eșecuri financiare în lanț ale întreprinderilor care nu sunt orientate spre export și mărirea dramatică a costului de acces pe piața capitalului. Din acest punct de vedere se impune o monitorizare - exercitată de Banca Națională - a îndatorării externe de ansamblu (deci incluzând entitățile private).

În ceea ce privește *intrările de capital*, este bine ca acestea să fie de tipul "greenfield" semnificând crearea de locuri

noi de muncă în domenii avantajoase pentru economie, fie "alianțe strategice" care ar învigora segmente ale bazei industriale a țării⁴³. Ca o apreciere generală, sunt de preferat investițiile directe față de cele de portofoliu, mai ales când acestea din urmă sunt puternic speculative. Politica față de investițiile străine trebuie să aibă o dimensiune de *activism* pornind de la strategia de modernizare a țării; dincolo de adevărul funciar că investitorii caută arii unde să-și plaseze resursele financiare și noi să căutăm, sau să alegem investitorii străini de care avem nevoie renunțând la "a aștepta pe Godot". Desigur rămâne să facem ca legislația în vigoare să nu decepționeze partenerii străini servind concordant interesul național prin stimulente fiscale corespunzătoare.

În politica față de investițiile străine se cuvine să urmărim protecția și dezvoltarea sectoarelor de mare interes național (care privesc și siguranța națională). Orice stat responsabil, în lume, face acest lucru și trebuie să facă și România. O astfel de politică va avea în vedere menținerea de pachete de acțiuni ce asigură controlul deciziilor strategice în respectivele entități mixte.

Restructurarea este strâns legată de procesul privatizării, de influxurile de capital și de elaborarea și funcționarea unei politici industriale. Aceasta din urmă ar trebui să aibă două obiective: ca instrument de "limitare a durerilor" ajutând restructurarea atunci când este implicată o reducere considerabilă a capacitatilor de producție și a locurilor de muncă; ca stimulare a orientării resurselor către sectoarele ce valorifică avantaje comparative actuale și dinamice ale economiei urmărindu-se dezvoltarea producției de export. Un parametru important al restructurării și politicii industriale este nevoia acută de a reduce consumurile energetice, economia românească fiind una dintre cele mai energofage (ineficiente) în spațiul european. O regulă principală în aplicarea politicii industriale

trebuie să fie *conditionalitatea sprijinului financiar* ca formă de realizare a disciplinei financiare; aşa cum organismele internaționale leagă acordarea finanțării de realizarea anumitor criterii de performanță, în același mod responsabilită economică se cuvine să acorde sprijin financiar întreprinderilor. Experiența unor țări asiatice în acest domeniu este mai mult decât relevantă⁴⁴. Politica industrială se cuvine a fi elaborată în corelație cu politica de consolidare a capitalului autohton și de atragere a investițiilor străine. Totodată, politica industrială trebuie să aibă ca reper și exigentele spațiului economic european integrat (UE).

Având în atenție efectele de demonstrație și de antrenare politică industrială ar trebui să conducă la realizarea de "parcuri industriale". Acestea din urmă, axate pe tehnologii de vîrf ar putea să fie create cu ajutorul important al capitalului străin în capitala țării, Brașov, sau Constanța. Ultimul oraș ar putea fi și locul unei "zone economice libere", care ar putea include un parc industrial. Zona economică liberă și parcurile industriale ar stimula orientarea către export și modernizarea economiei.

Dezvoltarea sectorului mic și mijlociu poate fi încadrată în procesul de restructurare a economiei; existența viguroasă a acestui sector este condiție sine qua non pentru ca economia românească să capete flexibilitate și adaptabilitate la semnalele (sociile) mediului extern. Sistemul bancar trebuie să joace un rol însemnat în acest scop prin credite acordate în condiții preferențiale; ar fi oportuna crearea unei (unor) bănci care să servească acest sector⁴⁵.

România are nevoie acută de o politică agrară care să valorifice imensul potențial al acestui sector și să fie un factor de fortificare a țării din punct de vedere al securității naționale. Tendințele în economia mondială indică agricultura (culturile de cereale în special⁴⁶) ca având

perspective excelente pe termen lung, ceea ce ar trebui să fie un argument în plus pentru responsabilitatea români în elaborarea unei politici agrare. Această politică ar include atât favorizarea constituției unor exploatari agricole viabile, cât și realizarea unui mecanism de finanțare care să nu mai presupună injectarea de "bani tari" în economie și, deci, subminarea politicii monetare. Politica agrară trebuie să coreleze evoluția prețurilor externe la produsele agricole exportabile (la cereale, de exemplu) cu prețurile de achiziție interne și să faciliteze constituția de stocuri tampon.

Dezvoltarea infrastructurii este o necesitate absolută, iar politica pe termen mediu trebuie să acorde mare atenție acestui domeniu. României i-ar fi foarte greu de a dezvolta infrastructura fără o participare serioasă a capitalului străin. Cu rețeaua de drumuri de care dispune în prezent România nu se poate considera compatibilă cu spațiul economic european.

Dezvoltarea turismului trebuie să fie o prioritate. România este o țară exceptional dotată pentru industria de turism, iar rezultatele de până acum denotă cel puțin ignoranță din partea decidenților. Ce poate fi mai grăitor cu privire la eșecul unei politici în acești ani faptul că balanța de plată a anului 1995 indică un deficit de peste 170 milioane USD la capitolul turism. Pentru a redresa această situație este nevoie de imaginație și adoptarea de soluții care să incurajeze implicarea capitalului din țară și străin.

Funcționarea unei *politici sociale* pe termen mediu este o altă direcție de acțiune și nu cea mai puțin importantă. Precum am subliniat în mai multe rânduri în această introducere, responsabilii economici sunt aproape "condamnați" să găsească soluții pentru concilierea imperativelor de eficiență cu cele de evitare a unor explozii sociale. Politica socială se cuvine să fie adaptată prin focalizarea pe segmentele cele mai defavorizate ale populației.

Pe termen lung

Am în minte în primul rând realizarea de creștere economică stimulată, cu precădere, de export. În acest scop, restructurarea - ca efort de durată - are de jucat un rol excepțional. Exportul trebuie să fie rodul unei continue ameliorări calitative a producției naționale, în sensul ridicării nivelului de prelucrare a resurselor.

În strânsă conexiune cu țelul subliniat mai sus este aplicarea cu tenacitate a unei politici de *dezvoltare a capitalului uman ca efort educațional*; capitalul uman este totuși cel mai important activ al unei națiuni. Oamenii politici ar trebui să se întrebe în fiecare dimineață "cum să avem grija mai bine de tinerii țării?". Trebuie spus că, din acest punct de vedere, viața de familie are de jucat rolul principal; expresia "cei șapte ani de acasă", extinsă la întreaga perioadă de educație preuniversitară a tinerilor poate da măsura unei etape fundamentale în formarea capitalului uman.

Și pentru că vorbim de vizionare și strategie, ar fi bine ca liderii țării să ofere cetățenilor un *proiect de societate*; simpla afirmație a dorinței de intrare în UE și NATO nu are suficiență valoare operațională pentru masa mare de cetățeni, chiar dacă se fac (și s-ar face) eforturi intense de adaptare instituțională și legislativă. Un proiect de societate s-ar materializa și prin obiective de tipul: dublarea venitului pe locuitor, să zicem, în doisprezece ani, ceea ce ar semnifica un ritm de creștere reală a PIB-ului de circa 6% pe an. În acest scop realizarea unui nivel ridicat al economisirii interne ar fi o premiză extrem de favorabilă.

Un proiect de societate ar trebui să identifice mijloace politice, sociale și economice pentru dezvoltarea clasei mijlocii, pentru evitarea apariției (dezvoltării) unui stat clientelar și controlat de o cleptocrație, a proliferării căutării rentelor de poziție. Proiectul de societate ar statua

cu claritate și apartenență la spațiul de civilizație occidentală, dorința de integrare în structurile economice și de securitate euroatlantice.

Strategia pe termen lung, proiectul de societate, ar trebui să-și includă ca parametru de evaluare și o distribuție a veniturilor care să nu afecteze stabilitatea socială și politică a țării. Repet, acest deziderat nu vine împotriva spiritului liberal al procesului de transformare dacă este conceput și instrumentat ca factor de asigurare a coeziunii sociale, fără de care nu putem vorbi de stabilitate și creștere economică pe termen lung⁴⁷.

Spațiul economic românesc va fi supus din ce în ce mai mult presiunilor globalizării economice, intensificării concurenței și consecințelor acestora pe plan social (fragmentarea socială). Prin urmare,

un răspuns potrivit al economiei implică orientarea sa eficace către export, economisirea finală ca factor de asigurare a unui grad satisfăcător de autosuținere a creșterii și un intens efort educațional; viitorul este al entităților mari (sociale) care posedă, sau își dezvoltă un grad înalt de flexibilitate și adaptabilitate. și din acest punct de vedere se va putea judeca proiectul de societate propus cetățenilor români de elitele politice ale țării.

Sper că înțelepciunea, capacitatea de învățare, inspirația și fierul elitelor politice autohtone să facă posibil un mers al transformării cât mai favorabil României. Aspirația seculară a românilor către modernizarea țării ca și numărul celor care doresc integrarea acesteia în structurile euroatlantice reprezintă mai mult decât un gîr moral.

Note și bibliografie

1. De pildă, *teoria informației* unde Joseph Stiglitz este unul dintre marii corifei.
2. O astfel de poziție a fost parțial anticipată de Raportul Băncii Mondiale asupra "Miracolului economic din Asia de Est" (1993), care lasă să se întrevadă o schimbare perceptibilă în viziunea tradițională.
3. Într-un studiu publicat recent în *Journal of Economic Perspectives*, unul dintre cei mai respectați economisti ai lumii, Mancur Olson, subliniază: "cooperarea socială complexă care se naște acolo unde există un câmp sofisticat de piețe organizate reclamă instituții și politici economice mai performante decât beneficiază cele mai multe țări ale lumii" (1996, p. 22) și "rationalitatea individuală nu este suficientă pentru a asigura și rationalitatea socială" (p. 23).
4. Ceea ce Marc Granovetter numea "contextualizarea acțiunii economice în structura socială" (1985).
5. Douglas North, laureat al premiului Nobel în economie, are contribuții excepționale în acest domeniu.
6. A se vedea în acest sens Stephan Haggard și Robert R. Kaufman (1995), sau Adam Przeworski (1991). Volumul editat de John Williamson, cu privire la economia politică a reformei, este de asemenea foarte relevant (1994).
7. Aceste evoluții le discut în lucrarea "Economic Vitality and Viability" (Vitalitate și viabilitate economică) și studiul "A Dual Challenge for Europe" (O dublă sfidare pentru Europa).
8. Gradualismul pe care l-a practicat Ungaria nu justifică ceea ce, analizând situația României, Costea Munteanu a numit "gradualism patologic" (1995), întrucât condițiile au fost și sunt diferite.
9. Fără a gradualiza liberalizarea prețurilor ca în România autoritățile din Cehia au

- menținut unele controale la o serie de prețuri cu mare impact asupra populației (transport, carne, lapte, pâine).
10. În acest sens vezi și Olivier Blanchard (1996).
 11. Jeffrey Sachs (1996, p. 130).
 12. Care este posibil să împiedice realizarea de rate de economisire înalte.
 13. Țările asiatiche care au înregistrat impresionante creșteri economice, nu au avut de luptat cu o moștenire grea privind alocarea resurselor, specifică fostelor sisteme de comandă. În cazul acestor țări problema a fost de a acumula și investi. Singura China, are dificultăți din acest punct de vedere, dar și ea, fiind o țară predominant rurală la inițierea "Noii politici economice" în 1978, a avut o sarcină incomparabil mai ușoară în ceea ce privește problema *încordării structurale*.
 14. Această noțiune denotă permanentizarea unui fenomen temporar.
 15. Compararea experiențelor latino-americană cu cele din Asia de Sud-Est este relevantă. În acest sens, un recent studiu al lui Michael Bruno, economistul-șef al Băncii Mondiale, evidențiază relația între creșterea economică și structura distribuțională a venitului național discrepanțele excesive caracterizând spațiile cu evoluție nu impresionantă (citat de William Pfaff, 1996). Pe de altă parte, diferențierea veniturilor este necesară pentru a nu se afectează stimularea muncii.
 16. Andrei Cornea a surprins bine anumite caracteristici ale etosului din țările post-comuniste care nu favorizează o soluție liberală "clasică". A se vedea în acest sens și analiza lui Stelian Tănase. Rezultatele alegerilor din țările post-comuniste, în ultimii ani, confirmă această stare de lucruri, care nu poate fi calificată ca fiind strict conjuncturală, legată numai de costurile reformelor.
 17. Mă gândesc, de exemplu, la valoarea medie a indicatorului bursier P/E (pret/câștig), care este mult mai scăzută în țările post-comuniste -unde funcționează burse decât în țările asiatice sau sud-americană (vezi și Robert Bont-Friedheim, 1996, pp. 1 și 8). Această valoare, chiar corectată cu un coeficient de risc specific, explică influxurile de capital de portofoliu.
 18. Frederic Mishkin, directorul pentru cercetare și vice-președinte al lui Federal Reserve Bank of New York remarcă că liberalizarea financiară este un obiectiv de urmărit în țările în curs de dezvoltare, dar că este esențial ca "aceste țări să beneficieze de structuri instituționale de supraveghere și reglementare adecvate" (p. 41) pentru a se preveni dezastre financiare, ceea ce ar implica un ritm controlat de desfășurare a procesului (*Ibid.*)
 19. Vezi și Dani Rodrik, 1996, Robert Barro (1996, p. 4).
 20. Este ceea ce mi-a subliniat în mai multe discuții Marek Dabrowski, fost ministru adjunct de finanțe în primul guvern post-comunist polonez.
 21. În afara de situația când modernizarea ar fi văzută ca "disoluție" într-un spațiu transnațional modernizator -precum ar putea fi considerată Uniunea Europeană în termeni idealisti. Dar este realistă o asemenea viziune?
 22. Vezi și lucrările simpozionului "Politici de promovare a creșterii pe termen lung", organizat de Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, 27-29 August, 1992.
 23. Spun în general deoarece reforme parțiale au fost întreprinse în unele țări comuniste înainte de 1989. România, din acest punct de vedere, a fost un exemplu de stalinism întârziat, cu unul dintre cele mai rigide sisteme economice de comandă.

- 24 . Ceea ce Samuel Huntington a numit "al treilea val al democratizării" (1991).
- 25 . Prin *autoritarism* nu înțeleg automat *paternalism*, cele două notiuni nu sunt similare.
- 26 . S-ar putea însă recurge și la o altă logică: o anume instabilitate provocată de reformele economice și incapacitatea de administrare a acestora să favorizeze instaurarea de regimuri autoritariste. De aceea, analiza se cuvine a fi diferențiată și raportată la orizonturi de timp și dinamica schimbărilor, care pot consolida, sau nu procesul democratic-în funcție de progresul economic al societății.
- 27 . Vezi în special Paul David și Brian Arthur. Între cei care au relevat trecutul pentru înțelegerea prezentului și perspectivelor în țările post-comuniste sunt Daniel Chirot și Ivan Berend.
- 28 . Există o teorie economică a *cluburilor*, care analizează regulile interne de funcționare și condițiile pentru ca un outsider să poată deveni membru.
- 29 . Agregatele sociale mari, chiar și atunci când se bazează foarte mult pe mecanismele de piață și beneficiază de ubicuitatea restricțiilor bugetare țării, nu par a dispune de "adaptorii instituționali" care să asigure automaticitatea ajustărilor de ampliere mare. Acest lucru poate explica apariția rigidităților și inerțiilor în sistemele mari. *Politica de ajustare* - care implică intervenția autorității de stat demonstrează, *ipso facto*, această realitate.
- 30 . Să amintim în acest sens că reformele sociale introduse de Otto von Bismarck în Prussia, în ultimul patră al secolului trecut, urmăreau tocmai stoparea ascensiunii mișcării politice socialiste.
- 31 . Între cei care, în anii din urmă, au explorat incitant acest subiect pot fi citați Robert Barro (1996), Zbigniew Brzezinski, Daniel Cohen, Will Hutton,
- Paul Kennedy, Paul Krugman, Jeffrey Madrick, Lester Thurow etc.
- 32 . Ale lui Robert Lucas, Robert Barro, Barry Eichengreen, Paul Romer, Bradford de Long și Larry Summers etc.
- 33 . Expresia aparține lui Leszek Balcerowicz, fostul ministru de finanțe în primul guvern post-comunist polonez.
- 34 . Aurel Iancu, are considerații interesante asupra acestui subiect într-un studiu despre schimbarea *institutională*, publicat în mai multe numere din *Oeconomica* în 1995 și 1996.
- 35 . Această distincție am făcut-o într-o dezbatere asupra corupției organizate de ziarul *România Liberă* și publicată și în *Oeconomica*, nr. 1, 1996.
- 36 . "Forma fără fond" este o expresie care a obsedat pe cei ce au fost, începând cu pașoptiștii, purtătorii aspirației seculare de modernizare a țării.
- 37 . Constraința valutară, economisirea internă scăzută și resursele bugetare mici sunt caracteristice pentru economiile subdezvoltate.
- 38 . Vezi și Vasile Pilat, 1993.
- 39 . Aurelian Dochia, 1994, 1996.
- 40 . Deși ar trebui spus că acest ciclu a afectat sensibil cursul politicii economice și într-un an preelectoral (1995).
- 41 . Vezi și articolul lui Ilie Șerbănescu în Revista "22", din 21 august, 1996 și studiul lui Vasile Pilat din *Oeconomica*, nr. 2, 1996.
- 42 . Mișcările *compensatorii* sunt provocate de deficitele balanței comerciale și de cont curent; mișcările de capital *autonom* sunt induse de atractivitatea unui spațiu economic.
- 43 . Cum este, de exemplu, implicarea Daewoo în industria navală românească.

44. Alice Amsden apreciază această condiționalitate aplicată sprijinului finanțier ca o cheie a succesului țărilor din Asia de Sud-Est.
45. Exemplul oferit de Banca BancoSol în Bolivia este demn de urmat, iar Banca Mondială ar putea oferi consultanță în acest domeniu.
46. Datorită creșterii rapide a cererii în Asia (inclusiv în China), pe fondul rapidea dezvoltării industriale în această regiune a lumii.
47. Deseori pot fi auzite voci care invocă sărăcia societății ca argument pentru a se neglija dimensiunea socială a progresului economic; consider că avem de-a face cu o viziune neadecvată circumstanțelor istorice, care ar introduce o bombă socială în funcționarea societății românești.

Amsden, Alice, *The Next Asia's Giant*, Oxford University Press, New York, 1989.

Arrow, J. Kenneth, *The Limits of Organization*, Norton, New York, 1974.

Arthur, Brian, *Increasing Returns and the Path Dependency in the Economy*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1994.

Barro, Robert, "Economic Growth in a Cross-section of Countries", în *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, Nr. 2, 1991, pp. 407-443.

Barro, Robert, *Getting it Right. Markets & Choices in a Free Society*, MIT Press, Cambridge, 1996.

Blanchard, Olivier, "Theoretical Aspects of Transition", în *American Economic Review*, vol. 86, nr. 2, mai, 1996, pp. 117-123.

Berend, Ivan, "Annus Mirabilis. Anni Mirabiles", în *Contention*, No.8, Winter, 1994.

Bonte-Friedheim, Robert, "Rising Stock Markets in Central Europe Stir Comparisons to Asia", în *Wall Street Journal*, 20 August, 1996.

Brzezinsky, Zbignew, *Out of Control*, Charles Scribner's Sons, New York, 1993.

Chirot, Daniel, *The Origins of Backwardness in Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley, 1989.

Cohen, Daniel, *The Misfortunes of Prosperity*, MIT Press, Boston, 1995.

Cornea, Andrei: "O Retorică de Stânga", în *Revista "22"*, nr. 43, 26 Oct. 1994, reînăpată în "Mașina de fabricat fantasme", Clavis, București, 1995.

Dăianu, Daniel, *Economic Vitality and Viability. A Dual Challenge for European Security*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1996.

Dăianu, Daniel, "A Dual Challenge for Europe", în M. Landesmann și R. Dobrinsky (eds.), *Transforming Economies and European Integration*, Edward Elgar, Aldershot (UK), 1996.

Dochia, Aurelian, "Unele considerații asupra programului de privatizare în masă", în *Oeconomica*, nr. 2, 1994.

Dochia, Aurelian, "False probleme ale privatizării în masă", în *Oeconomica*, nr. 1, 1996.

David, Paul, "Clio and the Economics of QWERTY", în *American Economic Review*, vol. 75, 1985.

Fukuyama, Francis, *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Simon & Schuster, New York, 1995.

Gelb, Alan, "From Plan to Market: a Twenty-eight Country Adventure", în *Transition*, vol. 7, nr. 5-6, 1996.

- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Blackwell, Oxford, 1983.
- Granovetter, Marc, "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", în *American Journal of Sociology*, 19, 3, 1985, pp. 481-510.
- Hayek, Friedrich von, "The Use of Knowledge in Society", (1948), retipărit în *Individualism and Economic Order*, Henry Regnery Co., Chicago, 1972.
- Huntington, Samuel, *The Third Wave. Democratization in the Twentieth Century*, Oklahoma University Press, Norman, 1991.
- Hutton, Will, *The State We're In*, Random House, London, 1996.
- Haggard, Stephan și Kaufman, R. Robert, *The Political Economy of Democratic Transitions*, Princeton University Press, Princeton, 1995.
- Iancu, Aurel, "Tranzitia ca proces de schimbare instituțională", în *Oeconomica*, nr. 3-4/1994, nr. 1-2/1995.
- Kornai, Janos, "Painful Trade-offs in Postsocialism", în *Transition*, vol. 5, May-June, 1995.
- Kornai, Janos, "Lasting growth as a top priority", în *Discussion paper no.7*, Institute for Advanced Study, Budapest, 1994.
- Krugman, Paul, *The Age of Diminished Expectations*, MIT Press, Cambridge, 1994.
- Lucas, Robert, "On the Mechanics of Economic Development", în *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, 1988, pp. 3-42.
- Lucas, Robert, "Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries", în *American Economic Review*, Vol. 80, 1990, pp. 92-96.
- Madrick, Jeffrey, *The End of Affluence*, Random House, New York, 1995.
- Mishkin, Frederic, "Understanding Financial Crises. A Developing Country Perspective", în *Working Paper Series*, National Bureau of Economic Research, No. 500, 1996.
- Mungiu, Alina, *România după '89. Istoria unei neîntelegeri*, Humanitas, București, 1995.
- Munteanu, Costea, "Despre ritmul și metoda de privatizare", în *Oeconomica*, nr. 2, 1994.
- Munteanu, Costea, "Politica de reformă în România între 1990-1993. Un caz de gradualism patologic", în *Oeconomica*, nr. 1, 1995.
- North, Douglas, *Structure and Change in Economic History*, Norton, New York, 1981.
- Ohmae, Kenichi, *The End of The Nation-State-The Rise of Regional Economies*, Free Press, New York, 1995.
- Okun, Arthur, *Equality and Efficiency. The Big Trade-off*, Brookings Institution, Washington DC, 1975.
- Olson, Mancur Jr., "Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations Are Rich, and Others Poor?", în *Journal of Economic Perspectives*, vol. 10, nr. 2, 1996.
- Pastu, Vladimir, *România în tranzitie. Cădere în viitor*, Nemira, București, 1996.
- Pfaff, William, "The Voter Isn't Getting a Chance to Choose", în *International Herald Tribune*, 6 August, 1996.
- Perroux, Francois, *Independance de la Nation*, Aubier-Montaigne, Paris, 1969.

- Pilat, Vasile, "Despre tranzitie. Însemnări pentru o schiță de concepție", în *Oeconomica*, nr. 5, 1993.
- Pilat, Vasile, "Integrarea în structurile economice europene. O dură provocare pentru economia și societatea românească", în *Oeconomica*, nr. 2, 1996.
- Porter, Michael, *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York, 1990.
- Przeworsky, Adam, *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, New York, 1991.
- Putnam, Robert, *Making Democracy Work*, Princeton University Press, Princeton, 1993.
- Rodrik, Dani, "Understanding Economic Policy Reform", în *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXIV, March 1996, pp. 9-41.
- Romer, Paul, "Increasing Returns and Long Run Growth", în *Journal of Political Economy*, Vol. 94, 1986, pp. 1002-1037.
- Sachs, Jeffrey, "The Transition at Mid Decade", în *American Economic Review*, May 1996, Vol. 86, No. 2, pp. 128-133.
- Şerbănescu, Ilie, "Există o strategie de integrare în UE?", în *Revista "22"*, 21 August, 1996.
- Schumpeter, Joseph, *Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, 1934.
- Stiglitz, Joseph, *Whither Socialism*, MIT Press, Cambridge, 1995.
- Tănase, Stelian, "Un NATO care ar avea graniță între România și Ungaria ar crea o situație extrem de nefericită pentru noi", interviu acordat *Curierului Național*, 26 martie, 1996, p. 15.
- Thurow, Lester, *The Future of Capitalism*, Morrow, New York, 1996.
- Teodorescu, Alin, "Miza alegerilor din acest an nu este democrația, ci viitorul economic al României", interviu acordat *Curierului Național*, 19 martie 1996, p. 15.
- Williamson, John, *The Political Economy of Policy Reform*, Institute of International Economics, Washington DC, 1994.